

АНКЕТА С УЧИТЕЛИ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА

Зад успешните методически импровизации се крият опит, човечност, интелигентност

(На въпросите отговаря г-жа Румяна Манева, Русе)

Румяна Манева е родена през 1950 г. в Русе. Завършва специалност „Българска филология“ във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ през 1973 г. с дипломна работа върху творчеството на Петко Ю. Тодоров. Дълги години работи като гимназиален учител в родния си град.

Защитила е двугодишна специализация във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ в областта на синтеза между литературата и илюстрацията (1994 г.). Автор е на публикации по проблеми на образованието и културата, рецензии на книги и изложби (живопис), есета, литературна критика в местния и централния печат.

Редактирала е научни сборници, а в продължение на 17 години е съставител и редактор на литературен алманах „Извор“. Участвала е в национални и международни конференции с научни разработки на литературни теми. В периода 1986 – 2009 нейни ученици са се класирали повече от 25 пъти от първо до трето място в областни и национални литературни конкурси и олимпиади. Носител е на наградата „Учител на годината“ (Русе, 2000 г.) и на националната награда на общонародната фондация „Христо Ботйов“ (2003 г.). Автор е на книгата „Дъждът на моите очи“ – поезия (2000 г.).

1. Какви са родовите и личните измерения на името и презимето Ви? Как съзнавате родовата традиция чрез името, което носите, и чрез фамилията, която сте наследили?

1. Родителите ми са харесвали това име, то не е обвързано с рода. Наследила съм от баща си фамилията (Баева). Тя идва от името на прапрадядо ми Байо – заможен земеделец в Добруджа (с. Кайнарджа). До Освобождението са се наричали Коджабаеви, защото фамилията била голяма и авторитетна в селото, а моят прадядо Тодор (син на Байо) ръко-

2. С какво помните детството си и как то живее днес у Вас? Посочете някои от любимите си детски игри. Сега децата играят ли ги? В какво се е изразявала връзката Ви с природата и природната среда? Помните ли първите си детски шеги? Какво е за Вас чувството за хумор?

3. Разкажете за своите учители по български език и литература. Какво е мнението Ви за ролята на устната и на писмената реч на детето, когато сте били ученик и след като сте станали учител?

водел цялото стопанство на рода и прякорът му бил Командата. След Освобождението изчистват името от първата част („коджа“) и дядо ми Енчо е записан с фамилия Баев.

2. Имам много спомени от детството, които през годините съм коментирала с родители си, с дядовците и бабите си, поради което със сигурност зная, че има неща, които си спомням, когато съм била на четири години и половина. В момента работя над семейната си хроника. Дано имам щастието да я издам. Един от красивите спомени е свързан с неделните летни екскурзии с пасажерски кораб по река Дунав от Русе до пристанището на село Ряхово, където имаше парк и там си почивахме, играхме, веселяхме се. Радост изпитвах и при разходките в лесопарка „Липник“ и големия Парк на младежта в Русе – там имаше много съоръжения за забавление на децата. Татко ме водеше на футболни мачове и на риболов. Силни вълнения изпитвах, когато улавяше голям сом или шаран. Като деца най-вече играехме на народна топка. Сегашните деца твърде малко играят спортни игри. Опасно дълго седят пред телевизора или пред компютъра.

Не си спомням първите си шеги, но имам добро чувство за хумор и мисля, че това е дарба, която с времето човек би могъл да развие и обогати. Чувството за хумор е белег на интелигентност и свободолюбие, на склонност да се приемат философски нещата в живота.

3. Образованието ми е дало много, но не само защото така е трябвало, а защото аз съм искала да взема от него колкото е възможно повече. Човек трябва да има вътрешна потребност да знае и да прилага наученото. Не мисля, че образованието ми е взело нещо. Колкото и странно да звучи днес, моите учители по български език и литература държаха много на личната ни позиция при анализа на творбите и на развитие на писмената ни реч. И в средния, и в горния курс ми преподаваха възрастни учители с повече от 20 години стаж, бяха получичи-

ли висшето си образование преди или малко след 1944 година. Те имаха уважение към личността и стимулираха самостоятелното мислене. Учителите в моите ученически години използваша много от времето си в часовете, за да изслушват нас – учениците. Писмените съчинения по литература, особено в гимназиалната степен, изискваха да изразяваме повече личните си чувства и виждания. Когато станах учител, някъде към 1980 година, тенденцията да се насочват учениците едва ли не към академичен анализ доведе до наизустяване на критически материали и почти уби способността им да „мислят“ с душата си. На заден план остана „възпитанието на чувствата“, и то не в някакъв сантиментален аспект, а в духа на романтичното, което съдържа в себе си нравствени стойности като родолюбие, достойнство, вяроност, честност, жертвоготовност и т.н. Тази тенденция направи много поражения, защото е абсолютно неадекватно да се изисква от 13 – 19-годишни юноши да мислят, без да чувстват, и да пишат с терминология, присъща за специалисти и за елитарните литературни среди.

4. В кой университет сте следвали и каква специалност? Споделете някои от идеите, които са се зародили у Вас като студент.

4. Завърших във ВГУ „Св. св. Кирил и Методий“ специалност „Българска филология“. Тогава беше задължително да се запише и втора специалност – аз избрах „Физкултура и спорт“ и играех в отбора по волейбол. Дори в онези години на ограничена свобода на словото повечето от преподавателите по литература успяваха да провокират у нас самостоятелно, творческо мислене. Ще дам пример с Богдан Богданов – той е филолог с богата ерудиция и ни даде много. Анализираше художествените текстове, обвързвайки ги с естетиката на епохата и с образци и на други изкуства. Подходът му ми беше полезен по-късно в моята преподавателска работа – да разглеждам не само съответната творба, а да насоча вниманието и към други произведения на изкуството (живопис, театър), създадени в изучавания период.

5. Кога и къде сте започнали учителската си професия? Кое е било водещо в първоначалните Ви учителски години – научното познание по предмета или методическите похвати? Откъде сте черпили методическите си решения при преподаването – от литературознанието/езикознанието, от текста, от методиката?

6. Колко години учителски стаж имате и кои години смятате за най-плодотворни?

7. Каква разлика правите в отношението на отделните випуски към литературата?

5. Започнах работа през учебната 1972 – 1973 година в село Кошов, област Русе, „по разпределение“, както беше тогава. Радвах се, че поне съм близо до родния си град Русе. Беше трудно, защото повечето от половината от учениците бяха от нискообразована семейна среда. Наложих ми се не толкова да прилагам научните си знания и похвати, четени от методическата литература. По-скоро трябваше да ги укротя и да ги заинтригувам. Най-общо казано ги покорих с човечност, със забавни задачи, които често сама измислях, и с поощряване и на най-малката проява на любознателност. След две години постъпих на работа в Русе и почти целият ми стаж премина в гимназиалната степен на СОУ „Христо Ботев“. Методическите решения, които трябва да взема един учител по литература, са сложна комбинация от научно познание, методически умения и работа над художествения текст с инструментите на литературознанието.

6. Имам 38 години учителски стаж. Най-плодотворни са годините след 1986. Имаше някои форми на обучение, които насочваха вниманието към талантливите ученици, а по-късно и работата ми в хуманитарния профил даде възможност да работя с мотивирани възпитаници. Има и друга причина – след 1990 година възможностите учениците да се изявяват по литература извън учебните часове се увеличиха много (конкурси, олимпиади, състезания и други). Това даваше до някаква степен и мотивация на учителите да обръщат повече внимание и на талантливите, защото не е тайна, че нашето образование не се е отърсило от тежкото наследство на уравниловката. Организацията на работата в средното образование продължава да ощетява талантливите.

7. Въпреки че след 1990 година се създадох много условия за изява на литературните дарби на учениците, социалният климат нанесе неправилни поражения върху редица випуски. До 1997 годи-

на в училищата, които са профилирани и в които се влиза с изпит (езикови, хуманитарни, математически), се наблюдаваше добър интерес към литературата. Но следващите випуски имаха катастрофално отношение – не се четат дори и задължителните автори (имам предвид и хуманитарните класове). Дори отлични ученици нямаха нужната амбиция, а много повече учеха по предмета, с който ще кандидатстват във ВУЗ. Единици бяха тези, които четат и мислят задълбочено над литературната творба. Много от тях, да не кажа всички, се насочиха към икономиката, право, компютърни науки, медицина, но не и хуманитарни науки. Има обяснение за този печален факт, но отговорните фактори нехаят.

8. Каква е според Вас ролята на личността на преподавателя по български език и литература? Как се съхраняват като личност? Разкажете и дайте примери, а ако е възможно, приложете материали, които разкриват отношението на учениците към личността ви.

8. Ролята на личността на учителя по литература е огромна. Той въздейства с външността си, с вкуса си, с жестовете, с интонацията, с възпитанието си, което се проявява в отношението към учениците. А в процеса на преподаване завладява не само със знания, но и с уменията да накара всеки ученик да участва с лична позиция.

Съхраних се като личност, защото не спрях на едно място, поддържах и продължавам на поддържах интерес не само към литературата, а и към история и политика, музика и изобразително изкуство, спорт. Пях 25 години в хор „Родина“, с който концертирахме в редица европейски държави. Опознах света зад „желязната завеса“ и още твърде млада разбрах драмата на българския народ, но и започнах да ценя още повече постиженията му. Съпругът ми и дъщеря ми са художници – завършили образованието си също във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Той е със специалност „Стенопис“, а тя – със специалност „Графика“. Помагам им при организиране на изложби, а и с анализи и лична позиция, която в някои случаи е доста критична. Имам издадена една книжка с лирика, а също статии и рецензии. От 1994 до 2010 година бях редактор на алманах „Извор“, в който публикувах творби мои ученици, ученици и на други-

те литератори в гимназия „Христо Ботев“, където работех. На страниците на алманаха има и много статии и на дейци на културата и университетски преподаватели от Русе, София, Велико Търново. Работата ми с талантливите ученици ми носеше удовлетворение. Убедих се, че те ценят всички учители, независимо от преподаваната дисциплина, стига да са с по-широк хоризонт на интереси и да са благородни. Притежавам анонимни анкети, провеждани от училищното ръководство, в които учениците ми показват уважението си към мене и към работата ми с тях. Имало е и недоволни, но предполагам, че са били респектирани и са се въздържали. Не мисля, че човек може да се хареса на всички. А и не е необходимо. Номинацията ми за учител на 2000 година и наградата на Национална фондация „Христо Ботйов“ – 2003 година, имат за мене стойността на знак, че съм била на правилния път. В периода 1990 – 2010 година мои ученици спечелиха множество конкурси за есе на регионално и на национално равнище. Четирима от тях през годините достигнаха в дванадесети клас до Национална олимпиада по литература и получиха оценки над „Много добър“ и една отлична оценка – лауреатска награда (Радостина Петрова, приета във ВУЗ по избор без изпит). Този факт говори, че въпреки стагнацията в интереса към литературата имаше и такива ученици, които са ми вярвали и са работили упорито.

9. Какъв е бил подходът Ви към личността на ученика? Как трябва да го обучавате – като се стремите да запазите детското у него или като формирате мислене и поведение на възрастен човек?

9. Първите ми срещи с всеки випуск биваха посветени на кратки разговори за уважението и себеуважението. Много държах учениците да разберат, че са личности в процес на израстване и че не само в моите, но и в техните ръце е развитието им. Държах да работят за своето самочувствие, доказвайки се непрекъснато. Само така от детето израства зрелият човек. Непрекъснат спътник на подрастващите би трябвало да бъдат ценностите, завещани ни от творците в света на художественото. Стремях се при всеки нов автор в началото на изучаването му

да представя в кратка теза причините, поради които го изучаваме, и ги насърчавах да търсят бележите на универсалното. Мисля, надявам се, че така съм им помогнала да извървят пътя към съзряването. Ценно е човек да съхрани детското у себе си, особено ако то е извисено от мъдростта на годините. Но това е сложен процес, в който се съчетават множество фактори. Ако учителят има дори малък принос, би било постижение.

10. Какво е разбирането Ви за спонтанността в обучението? В кои случаи учителят трябва да е спонтанен или неговият успех зависи от логичното следване на предварително подготвения урок?

10. Ще дам пример с волейбола. Действията на играчите са понякога светкавични, изненадващи противника; изглеждат спонтанни, но зад тях стоят много тренировки, логична последователност в действията, обученост и интелигентност на играчите. Подобна е картината със спонтанността в работата на литератора в часовете – тя само изглежда като моментно случваща се, но не е резултат от случайно налучкване, а от компоненти, за които говорих по-горе. Дали ще реагира спонтанно и резултатно учителят, зависи от натрупаните знания, овладени емоции, познаване на аудиторията и известна доза артистизъм. Не съм привърженик на предварително заучените урочни сценарии. Те са полезни на начинаещите. С натрупване на опит учителят трябва да се е изградил като умел водач по пътищата на литературния анализ, по които да успява да изненадва учениците си с оригинални импровизации. Тогава и те ще бъдат провокирани да се изявяват оригинално.

11. Какво е отношението Ви към учебниците по български език и литература и учебните помагала? Намирате ли разлики в концепцията и методическата структура на учебниците, с които сте работили през годините?

11. Не одобрявам да има голям брой учебници по един учебен предмет. Развихрят се амбиции от всякакъв характер – от материални до такива, които „реализират“ някои хора на полето на писаното слово. Съществена част от учебниците будят въпроса: кого ще обучава учителят: 13 – 19-годишни юноши или студенти в специалност „Българска филология“? Стилът в тях е претенциозен, понякога лексиката буди основателно недоумение с несъобразеността с възрастта на обучаваните. Оче-

видно е, че грижата за ученика и общуването му с учебника по литература бе заменена със своеобразно състезание между авторските колективи кой знае повече. Обемът на статиите е твърде голям, несъобразен с факта, че ученикът има всеки ден да се подготвя по 6 – 7 различни учебни дисциплини!

12. Дайте примери за добри начала в обучението по български език и литература в тоталитарното време и такива, характеризирани негативно този период, ако сте били учител по това време!

12. Преди 1990 година учебниците по литература бяха написани на много по-достъпен за учениците език, съобразен с възрастта им. В стилистично отношение бяха суховати, но пък не товареха обучаваните със сложна терминология. За учителите се организираха т. нар. открити уроци, които имаха за цел да покажат различни подходи в обучението. Времето беше такова, че посещенията на тези уроци имаше задължителен характер. Лошото беше, че имаше учители, които се престараваха и правеха „показни уроци“, които нямаха нищо общо с всекидневната им работа. Можеха да се наблюдават уроци, при които „сценарият“ беше толкова нагласен, че учениците имаха пред себе си готови, предварително написани отговори. Този фалш не убягваше от погледа на повечето колеги. Имаше и такива, които предлагаха естествената урочна ситуация, но те бяха единици. Това поколение учители почти изцяло напусна образованието докъм 1985 година (по възрастови причини). Моето поколение имаше вече десетина години опит и навлезе с нов тип уроци – естествени, насочени към показване реалната картина на обучението, с повече спонтанност и разнообразие в протичане на учебния час. Разбира се, че и след 1990 година не липсваха такъв тип „открити уроци“, в които се е настанила скуката, а и освен това тази дейност по обучението на учителите стана със затихващи функции.

13. Посочете добри практики, до които сте стигнали и които сте упражнявали в учителската си кариера!

13. Още в първите години приех предизвикателството, подсказано ми от експерта по литература, да работя по проблема за синтеза между обучението по литература и изкуствата (театър и изобразително изкуство). Всяка учебна година посещавахме с всички

ученици от випуска ми 2 – 3 театрални постановки и 2 – 3 изложби – живопис. Следваха дискусии върху видяното, писане на текстове (рецензии, анализи, есета, лични творби, вдъхновени от видяното). Учениците много харесваха часовете, в които обсъждахме написаното, защото се развиваше самостоятелното мислене, изграждаха се критерии за оценка на проявите на красиво, грозно, добро и зло. Те добиваха самочувствие на ценители на изкуството. По повод този опит написах статии и доклади, с които участвах в няколко научни конференции, една от които международна, посветена на академик Михаил Арнаудов. По-късно защитих специализация във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ на тема „Мястото на илюстрацията в обучението по литература“.

14. Какъв е бил подходът Ви към писмените работи на учениците и как сте развивали писмената им култура? Посочете някои особено сполучливи и характерни за Вашия подход теми за писмени съчинения!

15. Как според Вас трябва да бъде преподавана и анализирана художествената творба в училище?

16. Какво е Вашето отношение към въпроса като начин за проблематизиране на анализа в обучението? В кои случаи може да се диалогизира без въпроси? В кой етап от развитието си като учител сте изградили уменията си да задавате въпроси?

14 – 15. Художествената творба не трябва да се анализира самоцелно, сама за себе си. Необходимо е учениците да получат ясна представа за конкретната връзка с целия културен контекст, в който е създадена. В своя преподавателски опит утвърдих принципа: минало – настояще – бъдеще. Чрез него заедно с учениците откривахме как художественият текст се съотнася към времето на създаване, кои са посланията към днешното време и прогноза за съдбата на творбата в бъдещето. Разисквайки в този аспект, учениците сами стигат до убеждението дали даден автор е полезен с посланията си във времето. Придобиваха навика да не отричат или да одобряват прибързано даден факт, а да потърсят аргументи за позицията си.

16. След като завърши вторият ми випуск, бях по-уверена и експериментирах при формулирането на въпросите. Още повече че този процес зависи и от равнището на учениците – дори в един випуск класовете се различават. Когато те са заинтригувани от темата, тогава може да се диалогизира без въпроси. Това съм го постигала най-често в хуманитарните класове.

17. *Какво е отношението на учениците към външния Ви вид? В кои случаи сте си позволявали чрез определен цвят или модел дреха да въздействате на учениците? Опишете свой характерен жест!*

18. *Какво е мнението Ви за оценяването на учениците в обучението по български език и литература? Представете свои практики в този вид дейност на учителя!*

19. *Използвали ли сте средствата на хумора и смеха в обучението? Какви прийоми сте прилагали за създаване на добро настроение в час? Опишете някоя комична ситуация!*

17. Често в очите им се четеше интерес към облеклото, прическата, бижутата и парфюма. Много деликатно се е случвало да си позволят коментар при влизането ми в класната стая или да ми зададат въпроси. Никога не съм се обличала екстравагантно, но и никога – небрежно. Не съм се опитвала с цвят на дрехите да им въздействам, но се стараех да покажа добър вкус за цялостната си визия (което между впрочем трябва да е всекидневие за уважаващия себе си).

18. За съжаление, чувала съм, а и съм виждала писмени работи, оценени небрежно. По този въпрос мисля, че „рецензии“ от вида: „Старай се повече!“, „Можеш повече“, „Не си развил темата“ и подобни с нищо не помагат на обучавания, а учителят предизвиква съмнение за обективността и стойността на оценката. Рецензията трябва, както казах и по-горе, да е обучаваща. По отношение на устните оценки си изградих система от знаци, с които отбелязвах всички изяви на учениците. След период от около три седмици поставях окончателната оценка. Трудоемко е, изисква учителят да е концентриран. Бележникът ми винаги биваше отворен и в процеса на дискусиите си отбелязвах. Учениците одобряваха този метод, защото се убеждаваха, че оценката им не е инцидентна. Така постигах висока активност при работата в часовете.

19. Смехът в часовете се поражда след някаква спонтанна проява. Понеже дисциплината в часовете ми винаги е била добра, аз можех да си позволя да импровизирам с някоя шега, закачка, лека и безобидна ирония и дори самоирония, но винаги с уважение към личността.

20. Като завършите анкетата, посочете кого бихте желали да погали-те с ръка и кого – с ум!

20. Може да прозвучи сантиментално, но аз всеки ден имам радостта да погалия някого от най-близките си хора – дъщеря и син, три внучета, съпруг. Ние всички, слава Богу, живеем в Русе.

Галя цветята си, галех и двете котки, които дълги години бяха в дома ни. Мечтая да погалия тигър, защото е интелигентен, излъчва достойнство и свободолюбие. Да погалиш с ума си някого, е изключително благородна мисия. Мисля, че това правят учителите и всички, които се грижат за духовното израстване на човека. Страх се да „галия с ума си“ моите ученици и да им предам любовта към всичко добро и красиво, създадено от хората. „Галия с ума си“ своите деца, които вече са големи, но търсят общуването с мене по различни теми. А духовното общуване с внуците ми е празник, защото не спират да ме изненадват и провокират. Мечтая да доживея правнуци – да ги погалия с ръка и да чуя първите им думи...

**BEHIND SUCCESSFUL METHODOLOGICAL
IMPROVISATIONS LIE EXPERIENCE, HUMANITY,
INTELLIGENCE
(Mrs. Romyana Maneva answers the questions)**